

ÇAĞDAŞ SERAMİK SANATINDA DOKU ÖĞESİ

Melahat ALTUNDAĞ¹

ÖZ

Doku, doğada bulunan nesnelerin yüzeyini oluşturan yapı olarak tanımlanabilir. Plastik sanatların her disiplininin yaratıcı sürecinde içerik, temel sanat öğeleri organizasyonu ile varlık bulur. Bu öğeler arasında yer alan doku, sanatçılar tarafından sanatsal anlatım yöntemi olarak tercih edilmektedir. Yaratıcı sürecin temel basamağı olan bu öğelerle birlikte, sanatsal ifadelere aracılık eden pek çok malzemenin kendine özgü fiziksel özellikleri ile de sanat nesneleri oluşturulmaktadır. Bu bağlamda seramiğin ana malzemesi olan kil ve farklı pişirim teknikleri sanatçıya geniş olanaklar sağlamaktadır. Kilin plastik yapısı, organik veya inorganik pek çok nesneyi taklit edebilmektedir. Aynı zamanda bazı kil bünyelerinin bileşimleri doğrultusunda çeşitlenebilen dokusal farklılıkları da bulunmaktadır. Bu farklılıklar, sanatçısının özgün anlatım diliyle yapıtlar üzerinde plastik bir dil yaratmaktadır. Bu makalede, ele alınan konunun çerçevesinin çok geniş olması nedeniyle, doku kavramının sadece çağdaş seramik sanatı özelinde incelenmesi amaçlanmıştır. Doku tanımlarına yer verilmiş, sanatsal açıdan görsel ve dokusal doku sınıflandırması yapılmıştır. Türkiye’den ve dünyadan 9 çağdaş seramik sanatı örnekleri bu sınıflandırmalar doğrultusunda incelenmiştir. Bu doğrultuda seramik örneklerde dokusal ve görsel etkilerle doku öğesinin; seramik malzeme ile taklit edildiği, sır ve pişirim yöntemleriyle çeşitlendirildiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Seramik, Doku, Temel tasarım

Altundağ, Melahat. "Çağdaş Seramik Sanatında Doku Öğesi". *idil* 6.39 (2017): 3257-3269.

Altundağ, M. (2017). Çağdaş Seramik Sanatında Doku Öğesi. *idil*, 6 (39), s.3257 - 3269.

¹ Yrd. Doç., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik Bölümü, altundag_m(at)ibu.edu.tr

THE ELEMENT OF TEXTURE IN CONTEMPORARY CERAMICS ART

ABSTRACT

Texture can be defined as a structure forming the surface of objects that are available in the nature. Content exists with the organization of basic art elements in the creative process of every discipline of plastic arts. Being among these elements; texture is preferred by artists as a way of artistic expression. Art objects are created through not only these elements that are the principle stage of the creative process, but also distinctive physical properties of many materials that mediate artistic expressions. In this context, clay which is the main material of ceramics and different cooking techniques provide ample opportunities to the artist. Plastic structure of clay can imitate a number of organic and inorganic objects. In addition, some clay structures have textural differences that may diversify according to their compounds. These differences create a plastic language on the handwork via distinctive expression of their artists. In this article, it is aimed to examine the concept of texture only within the context of contemporary ceramic art because the subject which is handled is far-reaching. The definitions of texture are given and the classification of texture as visual and tactual is made according to art. In accordance with this classification, 9 examples of contemporary ceramic art in Turkey and around the world are examined. In this direction, it is concluded that in ceramic examples, the element of texture is imitated with ceramic materials through tactual and visual effects and diversified through ceramic glaze and firing methods.

Keywords: Ceramics, Texture, Basic design

GİRİŞ

Günümüz seramiği kişisel söylemlerin sanatsal ifadelerle somutlaştığı bir disiplindir. Yaratıcı süreçte yer alan soyut ve somut biçimsel arayışlar; diğer disiplinler de olduğu gibi, sanatın temel öge ve ilkeleri ile ortaktır. Bu ortak öge ve ilkeler çizgi, nokta, kontrast, oran-orantı, armoni, dolu-boş, denge, çokluk-birlik, simetri-asimetri, renk, yön, doku (tekstür-strüktür), tekrar, ritm gibi kavramlardan oluşmaktadır. Bu kavramlar arasında yer alan doku ögesi çağdaş seramik sanatında çok farklı sistem yapıları ve tekniklerle görselleştirilebilmektedir. Aynı zamanda seramiğin malzeme teknolojisinin sağladığı imkanlarla, sanatçı boyutsal, dokunsal ve görsel etkilerle doku ögesine farklı yaklaşımlar getirebilmektedir. Doku sanatsal anlatım yöntemlerinden biridir. Sanatçılar, tuval, alçı, kil, mermer, metal gibi günümüzde çeşitlenerek çoğalan pek çok ifade aracı ile doku ögesini eserlerinde plastik bir öge olarak kullanmışlardır.

AMAÇ VE YÖNTEM

Bu makalede; plastik sanatların diğer alanlarından farklı olarak seramik sanatında yeterince ele alınmamış önemli bir konu olan doku ögesi incelenerek çağdaş seramik sanatı alanında kaynak oluşturması amaçlanmıştır. Doku tanımlarına yer verilmiş, sanatsal açıdan görsel ve dokunsal doku sınıflandırması yapılmıştır. Türkiye’den ve dünyadan 9 çağdaş seramik sanatı örnekleri bu sınıflandırmalar doğrultusunda incelenmiştir.

TANIM

Dokunun farklı kaynaklarda pek çok tanımına rastlanmaktadır. Bu tanımlar, alan terminolojilerine göre çeşitlilik göstermektedir. Makale kapsamında doku ögesinin plastik sanatlardaki genel tanımlarına yer verilmiştir. Sanat Sözlüğü’nde dokunun tanımını Keser (2009) şöyle yapmaktadır:

Bir sanat yapıtının yüzeyini görünümü veya hissedilmesi. Nesnenin görünümü veya hissi, düz veya parlaktan kaba veya mata kadar çeşitlenebilir. Nesnenin karakterini anlamamızı sağlayan bu örüntü doku olarak tanımlanır. Doğada var olan her şeyin yüzeyi kendi dokusu ile örtülüdür. Hem görme duyusuna hem de dokunma duyusuna hitap eden doku, nesnenin iç veya dış yapısı hakkında bilgi verir.

Doğadaki nesnelerin karakterini ortaya koyan ve kendine özgü bir dokusu vardır. Duyular yoluyla algılanan doku doğal ve yapay olarak çeşitlilik göstermektedir. “Görsel sanatlarda –en sade – tanımla doku, gözde oluşan dokunma

etkisidir. Başka bir deyişle, baktığımız yüzeylerin ona dokunmaksızın üzerimizde bıraktığı dokunma etkisidir” (Özsoy vd. 2016). Bu bağlamda yapılmış olan diğer bir tanıma göre doku: “Dokunarak ya da dokunuş yanılsaması yaratarak deneyimlenen bir malzemenin yüzey niteliği. Doku doğal etkilerle ya da sanatsal malzemeye sanatçının müdahalesi ile üretilir” (Ocvirk vd. 2015) olarak açıklanmaktadır. Ocvirk’in tanımında da dokunun, doğal ya da müdahale ile yani yapay olarak üretildiğine değinilmektedir. Doku, oluşumu açısından değerlendirildiğinde doğal ve yapay doku olmak üzere iki grupta incelenmektedir. Doğal doku; doğada kendiliğinden var olan canlı yada cansız nesnelerin biçimini, karakterini yansıtan dış yapıdır. “Evrenin oluşum yasaları sayesinde varlıklaşan bütün canlı ve cansız oluşumlar doğal dokular olarak adlandırılır. Doğal dokular insanın bilinçli ya da bilinçsiz güdülerle oluşmasına neden olmadığı örgütlenmelerdir” (Yılmaz, 2014). Hem dokunsal hem görsel duyu ile algılanan doğal dokular bulunmaktadır. Yapay doku insanın çeşitli araçlar ve malzemeler aracılığı ile ürettiği herhangi bir organik veya inorganik bir nesnenin taklidi veya tamamen hayal ürünü olan özgün dokulardır. Bilim de veya sanatta insan zihninde tasarlanmış ve gerçekleşmiş her türlü nesnenin dışsal yapısına yapay doku denilir. “İnsanın doğal olan malzemeyi, bilgi-emek-teknikle işleyerek, yeniden örgütleyerek oluşturduğu dokular yapay dokulardır.” (Atalayer,1994). Doğal dokularda olduğu gibi yapay dokularda da dokunsal ve görsel doku çeşitleri mevcuttur.

Doku, görme ve dokunma duyularıyla algılanan bir etkidir. Dokunun aslında temel iki boyutu vardır: biri gerçekte var olan doku diğeri göze hitabeden ve bu amaçla sanatta var olan dokudur. Gerçekte var olan dokuyu hem dokunarak hissederiz. Görsel tasarımda var olan doku ise özellikle göze hitap eder. Doku bir yüzeyin hissedilmesidir. Doku, görülen bir yüzeyin niteliğinin dokunularak hissedilmesidir. Görsel sanatlardaki doku ise dokunma duygusunu kullanmadan yüzey özelliklerinin görsel algı yoluyla hissedilmesidir. Görsel anlamdaki dokunun amacı yüzeyi hissettirmektir. Yüzeyin hissedilebilir hale getirilmesi sanatsal bir dokunun başarısıyla doğru orantılıdır (Özsoy 2016).

Özsoy’unda ifade ettiği gibi doku; nesnelerin duyular yolu ile algılanan dış yüzey yapısıdır. Özellikle görsel sanatlarda dokunun hissedilebilmesi duyular aracılığı ile olmaktadır. Bu bağlamda; dokunun tanımlarından yola çıkarak makalede sanatsal açıdan doku iki başlık altında sınıflandırılmıştır. Bunlardan ilki; dokunma duygusu ile algılanan, dokunun maddi yani dokunsal etkisi, diğeri ise salt görsel olarak algısıdır. Aşan (2014) da, konu ile ilgili sanatta yeterli raporunda; duyular yönünden dokuları dokunsal (gerçek) ve görsel (visual) dokular olarak ele almıştır.

SANATSAL AÇIDAN DOKUNUN SINIFLANDIRMASI

1- Dokunsal Dokular

Nesnenin yüzeyinde gerçekte var olan; değişken ya da sistematik bir rölyef etkinin, dokunma duyusuyla hissedildiği bir yapıdır. İster organik ister inorganik nesne olsun, biçim yüzeyinde dokunun yukarıda bahsedilen yapısal özellikleri görülmektedir (Görsel 1). Özsoy gerçek doku olarak da adlandırılan dokunsal dokuları şöyle açıklamaktadır:

Gerçek doku kainattaki üç boyutlu doğal varlıkların yüzeyinde var olan ve dokunarak hissedilen dokulardır. Dokunsal duyularımızla algıladığımız bu dokuları: kaba, pürüzlü, kaygan, yumuşak, sert gibi sıfatlarla nitelendiririz. Örneğin; ağacın, çiçeğin, toprağın, kumaşın, ayakkabının, betonun, bronz heykelin dokusu gibi (Özsoy 2016).

Görsel 1. Ananas Dokusu

<https://www.livestrong.com/article/412290-what-are-the-benefits-of-eating-pineapple>

2- Görsel Dokular

Salt görsel algı ile duyumsanan, hacimsel etkileri olmayan renk, ışık, gölge bir dokudur. Dokunsal dokularda olduğu gibi pek çok doğa varlığında da bu yüzey tanımına uygun özelliğe sahip canlılara rastlanılmaktadır. Balıklar, kelebekler ve farklı böcek türleri (Görsel 2) istiridyeye vs gibi. Sadece görsel olarak algılanabilecek dokusal oluşumların doğada birçok örneğini görmek mümkündür. Görsel sanatlar literatürleri incelendiğinde; sanatın hemen her disiplininde dokunun farklı yöntemlerle uygulanan soyut ve somut anlatımları görülmektedir.

Görsel doku, doğada bulunan gerçek dokuları yüzey üzerinde taklit etme ya da doğada bulunmayan yeni dokular oluşturma sonucunda ortaya çıkan dokulardır. Görsel doku sadece gözle görülebilen dokulardır. Örneğin, halı, kilim desenleri, gerçekçi, bir tablodaki kumaş kıvrımları, soyut bir resimde dokusal efektler gibi (Özsoy 2016).

Görsel 2. Patates Böceği.
<http://dogalhayat.org/property/patates-bocegi-2/>

BULGULAR VE YORUM

ÇAĞDAŞ SERAMİK SANATINDA DOKUSAL YÖNELİMLER

Seramik sanatının geçmişi, Neolitik çağdan itibaren tarihlendirilse de plastik sanatların bir disiplini olarak 20. Yüzyılda yerini almıştır. Bu disiplinin kendine özgü biçimlendirme ve pişirim teknikleri sanatçısına özgün ifade alanları yaratmaktadır. Seramik sanatının ana malzemesi olan kil, plastik yapısı sayesinde pek çok nesneyi birebir taklit edebilmektedir. Görsel 3'te seramik malzemeden yapılmış bir ağaç dalının gerçeğe çok yakın bir kopyası görülmektedir.

Görsel 3. Melahat Altundağ- Habitat serisi, 2017.
Sanatçı arşivi

Kil malzemenin yüzeyinde girinti, çıkıntı, pürüzlülük, matlık, parlaklık, delik, nokta, çizgi gibi doku ögesini kolaylıkla oluşturabileceği bir yapıya sahip olmasıdır. Isıl işlemden geçirilmemiş kil yüzeyi, her türlü organik veya inorganik nesnenin mühür gibi kullanılması ile izini görselleştirebilmektedir. Bunun yanı sıra seramik alanının temel yöntemleri arasında yer alan sgraffito (kazıma) gibi yöntemler,

çok çeşitli pişirim teknikleri, bazı seramik sırlarının yüzeyde oluşturduğu boyutsal özellikleri, sır altı ve sır üstü dekor uygulamaları ile de dokunsal veya görsel doku etkileri oluşturabilmek mümkündür. Bu temel tekniklerin yanı sıra sanatçı; yaratıcı sürecinde geliştirdiği kişisel yöntemler geliştirerek, özgün dokusal nitelikli biçim ve yüzey anlatımları gerçekleştirebilmektedir. Diğer sanat disiplinlerinde olduğu gibi; seramik sanatında da ritm, denge, koram, renk, dolu-boş, tekrar gibi sanatın temel öğe ve ilkeleri bağlamında, doku-biçim ilişkisi sanatçının estetik duyumsamaları ile birlikte örgütlenmektedir.

Makale kapsamında incelenen seramik sanatı literatüründe doku öğesinin artistik ve özgün yaklaşımları doğrultusunda çok sayıda denebilecek eser örnekleri görülmektedir. Ancak makalede 9 sanatçıya ait eser örnekleri incelenmiştir. Bu örnekler dokunun, değişen biçim anlayışlarındaki bütünleyici ve estetik bir öğe olduğunu doğrular niteliktedir. Makalenin giriş kısmında genel olarak iki ana başlıkta değinilen doku kavramı çağdaş seramik sanatı uygulamaları ile somutlaştırılmaya çalışılmıştır.

1- Dokunsal Dokulu Seramikler

Bu bölümde ilk olarak seramik sanatının ana malzemesi olan kilin öz yapısında bulunan dokuları artistik yaklaşımla kullanan sanatçıların eser örnekleri ile incelenmiştir. Sanatçı çamurun doğal yapısını kullanarak, özgün biçimlendirme teknikleri ile malzemeyi estetik bir sanat eserine dönüştürebilmektedir (Görsel 4).

Görsel 4. Claudi Casanovas
<https://tr.pinterest.com/vanbeinum/claudi-casanovas/>

Seramik sanatının temel malzemesi olan kilin gelişen teknoloji ile bağlantılı olarak artan varyasyonları bulunmaktadır. Diğer yandan bazı seramik sanatçıları kendi kil bünyelerini organik veya inorganik katkıları ekleyerek de oluşturmaktadırlar. Oluşturulan kil bileşimleri sanatçısının elde etmek istediği dokunsal etkiye göre

değişkenlik göstermektedir. Eserlerdeki dokunsal etkilerin eserin pişirim derecesi ve renklendirme teknikleri de belirginleştiği görülmektedir (Görsel 5).

Görsel 5. Rafa Perez
<https://www.mansfieldceramics.com/projects/rafa-perez-spain/>

Kil yüzeyinde uygulanan farklı sır bileşimleri de yapıtlara estetik dokunsal etkiler verebilmektedir. Bu sırların kimyasal bileşimleri ve renk oluşumları ve dokusal nitelikleri eserde uygulanan pişirim tekniklerine göre değişmektedir. Toplanmalı ve krakle gibi artistik özellikli sırlar bu sırlara örnek gösterilebilir. Görsel 6’de toplanmalı sır ile oluşturulan pürüzlü dokunsal yüzeye sahip seramik çaydanlık görülmektedir.

Görsel 6. Barbara Tipton
<http://joannapikeceramics.blogspot.com.tr/2010/06/five-favorite-objects-as-of-15-june.html>

Strüktürel seramik eserler de bir veya birkaç birimin tekrarı ile dokusal duyumlar hissedilmektedir. Strüktür ve doku sistem olarak benzeşmektedir. Ancak strüktür birim biçim ilişkisi ile tüm yapıyı matematiksel bir dizilim ile oluşturmaktadır.

Strüktür, belli birimlerin belli düzen ve sistemlerle üç boyutta birbirleri ile ilişkili olarak yan yana gelmesiyle iç yapıyı oluşturmaları olgusudur.

Bu nedenle, sanatta strüktürü üç boyutlu yapılar temelinde değerlendirmek gerekmektedir (Oransay 2006 :40).

Görsel 7 ve 8’da birim tekrarlarının doku ve üç boyutlu iç yapıyı oluşturduğu görülmektedir. Görsel 8’da birimlerin tekrarı, yönü ve ortak bir merkezden yönelmesi eserin hareket ettiği izlenimini vermektedir.

Görsel 7. Barbro Aberg
<http://www.barbroaberg.com/CeramicWork/>

Görsel 8. Mark Leuthold
<https://tr.pinterest.com/elizshriver/marc-leuthold/>

2- Görsel Dokulu Seramikler

Görsel dokulu seramikler; biçimlerin üzerinde hacimsiz ancak farklı dekor ya da pişirim teknikleri ile derinlik hissi verilen dokusal seramik yüzeylerdir. Konu ile ilişkin yapılan araştırmalarda genellikle yalın biçimlerin üzerinde renk ya da pişirimden kaynaklı görsel dokular uygulandığı izlenmiştir. Görsel 9 ve 10’de birimlerin biçim yönünde tekrarı ve renk ile yapıya devingen bir etki verilmeye çalışılmıştır.

Görsel 9. David Roberts

<https://www.veniceclayartists.com/contemporary-raku-david-roberts/>

Görsel 10. Peter Bread

<http://www.lameridiana.fi.it/pottery-workshops-peter-beard-29-17.htm>

Görsel 9’de birimlerin son derece sistematik bir şekilde monokrom tonlarda mühür (şablon) sistemi ile eser çerçesine paralel şekilde uygulanmıştır. Görsel 10’de sanatçı, geliştirmiş olduğu yüksek dereceli sır ve sıırı yüzeye uygulama şablonları ile görsel dokular yaratmaktadır. Görsel 11’de çıplak raku tekniği görsel 12’de ise geleneksel raku pişirim tekniği ile elde edilen yüzey uygulamaları görülmektedir. Her iki uygulama da düzensiz bir doku sisteminin varlığından bahsedilebilir. Eşit olmayan birim dağılımının oluşturduğu devinimsel yüzey, zıtlıkların oluşturduğu dokusal bir yüzeyi yansıtmaktadır.

Görsel 11. Şirin Koçak

<https://sirinkocakceramics.blogspot.com.tr/2012/06/sirinkocakceramics.html?view=flipcard>

Görsel 12. David Roberts

<https://www.veniceclayartists.com/contemporary-raku-david-roberts/>

SONUÇ

Doğada bulunan canlı veya cansız nesneleri kendi izlenimleri doğrultusunda yorumlayan sanatçı, yaratıcı süreçte kullandığı materyalleri deneysel edimler ile harmanlayarak kendine özgü plastik dilini oluşturmaktadır. Çağdaş seramik sanatının kendine özgü biçimlendirme, renklendirme (dekorlama) ve pişirim teknikleri de sanatçısının yaratıcı sürecine yön vermektedir. Temel sanat öğeleri arasında yer alan doku öğesi; sadece kilin doğal yapısı kullanılarak sayısız şekil ve sistemle oluşturmak mümkündür. Doku, birimlerin büyüklü-küçüklü veya birbirini tamamlayan birimlerin düzenli, düzensiz, zıt yönlerde, yanyana, üstüste, aralıklı tekrar dizilimleriyle örgütlenen bir yapıdır. Seramik yüzeyde tasarlanan doku sistemlerinin; biçimlendirme teknikleri ajur (oyma), ekleme, kazıma mühür, canlı - cansız nesnelerin baskıyla doğrudan yüzeye uygulanması, dokulu sır bileşimleri veya sanatçının geliştirdiği özgün yöntemlerle oluşturulmaktadır. Bu yöntemler ile seramik biçim ve yüzeylerde; pürüzlü, girintili çıkıntılı, sivri vb. şekilde dokunsal etkiler; sır altı, sır üstü, astar dekorları, baskı yöntemleri ile de pürüzsüz görsel (yüzeysel) dokular elde edilmektedir. Makale kapsamında incelenen, eser örneklerinde çağdaş seramik sanatında üç boyutlu veya yüzeysel artistik eser biçimlerinde; dokusal nitelikli anlatımlar incelenerek, sanatçıların kendi geliştirdikleri tekniklerle özgün dokusal etkiler yarattıkları sonucuna varılmıştır. Bu çalışmada ele alınan konunun çerçevesinin çok geniş olması nedeniyle sadece doku kavramı, çağdaş seramik sanatı sınırları içerisinde incelenmiştir. Ancak konunun seramik pişirim yöntemleri, endüstriyel ya da geleneksel seramikler açısından da incelenebileceği araştırmacılara önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Ağatekin, Elif. Artistik Seramik Biçimlendirmede Doku. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2002.

Atalayer, Faruk. Temel Sanat Öğeleri. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1994.

Keser, Nimet. Sanat Sözlüğü. Ankara: Ütopya Yayınevi, 2009.

Ocvirk, Otto G. Ve diğer. Sanatın Temelleri: Teori ve Uygulama. Çev. Nur Balkır Kuru ve Ali Kuru. İzmir: Karakalem Kitabevi Yayınları, 2015.

Oransay, Lale. Doku, Strüktür ve Tekrar İlkelerinin Seramik Alanında Kullanım Olanakları. Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2006.

Özsoy, Vedat ve Ayaydın, Abdullah. Görsel Tasarım Öge ve İlkeleri. Ankara: Pegem Akademi, 2016.

Yılmaz, Ayşen. Bitkisel Dokuların Özgün Seramik Formlarda Yorumlanması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Eseri Çalışma Raporu. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2014.

Yüksel, A., Oya. Doku Kavramı ve Seramik Yüzeylerde Kullanımı. Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, 2014.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Görsel 1. Ananas Kabuğu.
<https://www.livestrong.com/article/412290-what-are-the-benefits-of-eating-pineapple/> (Erişim Tarihi 11 Kasım 2017)

Görsel 2. Patates Böceği.
<http://dogalhayat.org/property/patates-bocegi-2/> (Erişim Tarihi 11 Kasım 2017)

Görsel 3. Melahat Altundağ, 2017, Sanatçı Arşivi

Görsel 4. Claudi Casanovas
<https://tr.pinterest.com/vanbeinum/claudi-casanovas/> (Erişim Tarihi 16 Kasım 2017)

Görsel 5. Rafa Perez

<https://www.mansfieldceramics.com/projects/rafa-perez-spain/> (Erişim Tarihi 16 Kasım 2017)

Görsel 6. Barbara Tipton

<http://joannapikeceramics.blogspot.com.tr/2010/06/five-favorite-objects-as-of-15-june.html> (Erişim Tarihi 16 Kasım 2017)

Görsel 7 Barbro Aberg.

<http://www.barbroaberg.com/CeramicWork/> (Erişim Tarihi 16 Kasım 2017)

Görsel 8. Mark Leuthold

<https://tr.pinterest.com/elizshriver/marc-leuthold/> (Erişim Tarihi 16 Kasım 2017)

Görsel 9. David Roberts

<https://www.veniceclayartists.com/contemporary-raku-david-roberts/> (Erişim Tarihi 16 Kasım 2017)

Görsel 10. Peter Bread

<http://www.lameridiana.fi.it/pottery-workshops-peter-beard-29-17.htm> (Erişim Tarihi 16 Kasım 2017)

Görsel 11. Şirin Koçak

<https://sirinkocakceramics.blogspot.com.tr/2012/06/sirinkocakceramics.html?view=flicard> (Erişim Tarihi 16 Kasım 2017)

Görsel 12. David Roberts

<https://www.veniceclayartists.com/contemporary-raku-david-roberts/> (Erişim Tarihi 16 Kasım 2017)